

УДК 343.34:614.8.067(477)

Г.С. КРАЙНИК, Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ІНШИХ КРАЇН ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Ключові слова: порушення правил безпеки, роботи з підвищеною небезпекою, безпека виробництва

Метою статті є співставлення чинного кримінального законодавства України та інших країн щодо злочинів проти безпеки виробництва на предмет виявлення загальних рис та особливостей його формулювання, можливого запозичення позитивного досвіду, удосконалення національного законодавства.

Кримінальний кодекс України 2001 року (далі – КК) містить в Особливій частині окремих розділ Х, яким передбачена відповідальність за злочини проти безпеки виробництва. Розділ складається з п'яти статей: 1) ст.271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці»; 2) ст.272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»; 3) ст.273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах»; 4) ст.274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки» та 5) ст.275 «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд». Слід зазначити, що запропонував об'єднати норми щодо відповідальності за злочини проти безпеки виробництва в окрему главу КК вітчизняний вчений – В.І. Борисов ще в 1992 р., чому присвячена його докторська дисертація [1].

У чинному КК Російської Федерації 1996 р. відповідні норми, аналогічні закріплені у розділі «Злочини проти безпеки виробництва» КК України розміщено в главі 19 (Злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина: ст.143 – порушення правил охорони праці) та главі 24 (Злочини проти громадської безпеки: ст.215 – порушення правил безпеки на об'єктах атомної енергетики, ст.216 – порушення правил безпеки під час проведення гірничих, будівельних чи інших робіт, ст.217 – порушення правил безпеки на вибухонебезпечних об'єктах) [2, с. 291, 292].

КК Республіки Білорусь у главі 27 розділу Х, присвяченому злочинам проти громадської безпеки і здоров'я населення, розмістив ст.301 (Порушення правил виробничо-технічної дисципліни або правил безпеки на об'єктах, пов'язаних з використанням ядерної енергії), ст.302 (Порушення правил виробничо-технічної дисципліни, правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах або правил безпеки вибухонебезпечних робіт), ст.303 (Порушення правил безпеки гірничих або будівельних робіт), ст.304 (Порушення правил пожежної безпеки), ст.305 (Порушення проектів, норм і стандартів при здійсненні будівельно-монтажних робіт). Крім тих, які є аналогічними відповідним нормам у КК України, КК Білорусі окремо виділяє норму щодо невжиття заходів по врятуванню людей під час загрози або в умовах стихійного лиха, катастрофи, аварії тощо (ст.307) [3, с.806–830].

У КК Республіки Казахстан відповідальність за злочини, аналогічні злочинам проти безпеки виробництва, передбачена у главі 3 (Злочини проти конституційних та інших прав і свобод людини і громадянина – ст.152 КК – порушення правил охорони праці: і главі 9 (Злочини проти громадської безпеки і громадського порядку): ст.244 – порушення правил безпеки на об'єктах атомної енергетики, ст.245 – порушення правил безпеки при проведенні гірничих або будівельних робіт, ст.246 – порушення правил безпеки на вибухонебезпечних об'єктах [4, с.176–177, 274–276].

Розділ 6 Особливої частини КК Республіки Узбекистан містить низку статей, зокрема ст.257 (порушення правил охорони праці), ст.257-1 (порушення правил санітарного законодавства або правил боротьби з епідеміями), ст.258 (порушення правил безпеки гірничих, будівельних чи вибухонебезпечних робіт). Цей розділ, присвячений нормам проти громадської безпеки і громадського порядку КК Республіки Узбекистан, складається з глав [5, с.278–280].

Вибірковий аналіз статей, відповідних статтям 271–275 КК розділу Х Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва», у кримінальному законодавстві Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан, Молдови та інших країн колишнього СРСР показує, що у більшості з них, на відміну від України, безпека виконання робіт з підвищеною небезпекою, в основному, вважається однією зі складових громадської безпеки. Окрім того, більшість із них передбачили загальну норму щодо відповідальності за порушення законодавства про охорону праці в главах, присвячених захисту конституційних прав і свобод людини. Кримінальне законодавство цих країн убезпечує, як правило, певні виробництва в цілому, а не роботи з підвищеною небезпекою. Тому, наприклад, під дію ст.303 КК Республіки Білорусь, що передбачає відповідальність за порушення правил безпеки гірничих або будівельних робіт підпадають не тільки порушення правил виконання робіт з підвищеною небезпекою, але й звичайних робіт, що з огляду на суттєву різницю в технічному та правовому режимах їх забезпечення, у суспільній небезпеці порушень таких робіт, тяжкості наслідків тощо є не зовсім вдалим вирішенням.

Країни Європи вирізняються різноманітним підходом щодо злочинів проти безпеки виробництва: одні взагалі не містять спеціальних норм з охорони безпеки виробництва, інші містять відповідні спеціальні норми, а в окремих країнах такі діяння визнають не злочинами, а кримінальними проступками, мотивуючи це

тим, що ступінь суспільної небезпеки менший, ніж у злочинах. КК Голландії містить розділ 7, присвячений злочинам, що ставлять під загрозу загальну безпеку людей або власність. Стаття 157 передбачає відповідальність осіб за пожежу, вибух або повінь, а ст.158 – за пожежу, вибух або повінь, вчинені з недбалості або необережності [7, с.136]. Але спеціальних норм, що безпосередньо охороняють безпеку виробництва, у КК Голландії немає.

У КК Федеративної Республіки Німеччини є декілька параграфів у розділах 28 та 29, які встановлюють відповідальність, зокрема, за: вивільнення іонізуючого випромінювання (§ 311), створення небезпеки в результаті порушення правил будівельних робіт (§ 319), незаконну експлуатацію установок (§ 327) тощо [8, с.173, 181, 186]. Тут є спеціальні норми щодо охорони підвищено небезпечних виробництв.

У КК Латвії до злочинів цієї групи належать: порушення правил безпеки і технічної дисципліни (ст.238 КК), правил будівництва (ст.239 КК) і протипожежної безпеки (ст.240 КК). При цьому порушення правил безпеки і технічної дисципліни визнається злочином за умови настання тяжких наслідків; порушення правил будівництва – наслідків у вигляді зруйнування будівлі чи її частини (тяжкі наслідки є кваліфікуючою ознакою); порушення правил протипожежної безпеки – за умови умисного ставлення до порушення цих правил і порушення їх повторно протягом року або особою, яка є відповідальною за їх дотримання (кваліфікуючих ознак цей злочин не має) [6, с.231–233].

КК Швеції, КК Республіки Польща та деяких інших країн взагалі не виділяють відповідальність за злочини проти безпеки виробництва, в тому числі при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. КК Республіка Польща такі діяння називає кримінальними проступками [9, 10]. У КК цих країн відсутній комплексний підхід до охорони безпеки виробництва, а це, як вбачається, ускладнює боротьбу з відповідними злочинами, порушує принцип системності у правовому забезпе-

ченні безпеки праці певних робіт та виробництв в цілому. Відповідальність за вказані діяння в цих країнах настає як за злочини проти особи.

КК Швейцарії містить у розділі 7 Книги 2 (яка присвячена загально небезпечним злочинам і проступкам) дві відповідні статті, що встановлюють кримінальну відповідальність за створення небезпеки внаслідок порушення правил будівельних робіт (ст.229) і усунення шляхом пошкодження, зруйнування тощо чи незастосування пристроїв з техніки безпеки (ст.230). Крім цього, ст.125 КК Швейцарії стосується заподіяння необережних тілесних ушкоджень (необережне заподіяння тілесних ушкоджень людині або її здоров'ю) [12, с.78–79, 51].

Близько до кримінального законодавства країн колишнього СРСР вирішується проблема захисту безпеки виробництва у КК Іспанії. У КК цієї країни статті 316 і 317 (розділу 15 – злочини проти прав трудящих) передбачають кримінальну відповідальність за умисне або вчинене через грубу необережність порушення вимог безпеки і гігієни праці. У розділі 17 (злочини проти колективної безпеки) є статті, якими встановлена відповідальність, зокрема, за: порушення правил при виробництві, перевезенні, володінні або торгівлі вибуховими, горючими, їдкими, токсичними та іншими речовинами, якщо це ставить у конкретну небезпеку життя, фізичну цілісність чи здоров'я людей чи довкілля (ст.348); порушення норм безпеки при будівництві чи руйнуванні будівель, шахт чи котлованів, гребель тощо або при їх охороні, обладнанні чи ремонті, недотримання яких може спричинити катастрофу і піддати конкретній небезпеці життя, фізичну цілісність людей або довкілля (ст.350) [13, с.102, 103, 109, 111, 112]. КК Іспанії містить більш розгалужені спеціальні норм у порівнянні з іншими країнами. Іспанське кримінальне законодавство інколи занадто детально, наприклад, у ст.350, описує види порушень. Разом із тим, у нормах кримінального закону цієї країни, що забезпечують безпеку виробництва, розпорошені по різних розділах КК, кри-

мінальна відповідальність не диференційована за небезпекою робіт та характером виробництва.

Кримінальна відповідальність згідно ст.211 глави 28 КК Японії, присвяченій злочинам, що полягають у заподіянні тілесних ушкоджень з необережності, настає за вбивство або тілесне ушкодження з необережності при здійсненні професійної діяльності через грубу необережність [11, с.127–128]. Тобто відбувається захист в межах захисту особи.

Важливо розглянути також розміри покарання (санкції) за порушення відповідних норм. Розділ VII КК Аргентини, присвячений злочинам проти громадської безпеки, містить, зокрема, ст.186, котра передбачає відповідальність за пожежі та інші руйнування та ст.189 (карається позбавленням волі від одного місяця до одного року той, хто з необережності або недбалості недосвідченості у своєму ремеслі чи професії або внаслідок недотримання правил або розпоряджень викликав пожежу або ж інше руйнування. Верхня межа шкали покарань може бути збільшена до чотирьох років, якщо в результаті злочинної дії(бездіяльності) було створено загрозу життю або заподіяна смерть людині) [14, с.155, 158]. За ч.2 ст.272 КК України найбільш суворе покарання – до восьми років позбавлення волі – є надто суворим.

У кримінальному законодавстві Норвегії глава 14 (злочини проти громадської безпеки) зосереджує в собі низку параграфів. У § 148 зазначається, що особа, котра розпалює пожежу, викликає зіткнення, вибух, потоп, аварію на морі, залізниці або на повітряному судні, які легко можуть стати причиною втрати людських життів, суттєвого руйнування чужої власності або сприяє цьому, підлягає покаранню у вигляді тюремного ув'язнення строком від двох до двадцяти одного року, але не менше п'яти років, якщо в результаті злочину хтось помирає або отримує серйозні ушкодження організму чи здоров'я. § 150 вказує, що покаранню у вигляді тюремного ув'язнення строком до шести років підлягає той, хто вчиняє небезпеку, названу в § 148: а) шляхом невиконання покладених на нього

обов'язків; б) шляхом протиправного руйнування, переміщення чи пошкодження предмета або знака, яким можна керуватися; подаючи або встановлюючи неправдивий знак; ... ф) сприяючи поведінці, описаній в пунктах а–е. У випадку виникнення аварії, описаної у § 148, застосовується тюремне ув'язнення строком до дванадцяти років. Замах може каратися так само, як і вчинений злочин. Той, хто вчинив вказаний злочин, не звернувши уваги на небезпеку або ненавмисно, підлягає покаранню у вигляді штрафів або тюремного ув'язнення до одного року. § 151 зазначає, що у випадках пожежі, зіткнення, вибуху, потопу, аварії на морі, залізниці або на повітряному судні, названих у § 148, викликаних ненавмисно, застосовується покарання у вигляді штрафів або тюремного ув'язнення строком до трьох років [15, с.154–156].

За вчинення злочинів, передбачених розділом Х КК України, особа може бути засуджена до: штрафу, позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, обмеження волі, позбавлення волі. Дослідження автором понад 200 вироків кримінальних справ за ст.272 КК України (за 2003–2012 рр.) показало, що у переважній більшості випадків до винних застосовуються штраф та позбавлення волі. Причому у понад 97 % випадків засуджена до позбавлення волі особа звільняється судом від відбування покарання з випробуванням (до трьох років).

Отже, КК України, напевне, єдиний у світі містить окремий розділ Особливої частини «Злочини проти безпеки виробництва», що складається зі спеціальних норм. Ці діяння є суспільно небезпечними, а про масштаби небезпеки окремих з них (ст.274 КК) може свідчити хоча б Чорнобильська катастрофа, а тому розглядати такі діяння як кримінальні проступки (ступінь їх суспільної небезпеки менший, ніж у злочинах), а не злочини, як це робиться в Республіці Польща, недоречно. Наукові дослідження та практика показують виправданість виділення цього розділу, важливість для держави системної правової охоро-

рони безпеки виробництва (зокрема, кримінально–правовими засобами). Серед інших норм цього розділу ст.272 КК є законодавчою новелою у КК України 2001 р. і комплексно охороняє проведення численних робіт з підвищеною небезпекою, перелік яких в умовах розвитку високотехнологічного суспільства постійно розширюється, що потребує до їх забезпечення спеціальної уваги.

Аналізуючи структуру відповідних глав КК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та інших держав, переважно колишнього СРСР, можна зробити висновок, що там безпека виробництва, за винятком безпеки умов праці, вважається однією зі складових частин громадської безпеки.

КК Швеції та деяких інших держав окремо не виділяють злочини, подібні злочинам розділу Х Особливої частини КК України; у них відсутній комплексний підхід до охорони безпеки виробництва, а це ускладнює боротьбу з цими негативними явищами. У КК Японії зазначено, що карається порушення професійної діяльності через грубу необережність. КК України містить поділ вини на умисел та необережність; виокремлення ж у нашому КК розділу, присвяченого злочинам проти безпеки виробництва дозволяє системно, не лише з урахуванням вини, але й інших ознак складу злочину, вирішувати питання про відповідальність винних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Борисов В. И. ; Укр. юрид. акад. – Х., 1992. – 399 с.
2. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации с постановочными материалами и судебной практикой. – Ростов н/Д. : Издат. центр «МарТ», 2002. – 864 с.
3. Комментарий к уголовному кодексу Республики Беларусь / Н. Ф. Ахраменка, Н. А. Бабий, А. В. Барков и др. ; под общ. ред. А. В. Баркова. – Мн. : Тесей, 2003. – 1200 с.

4. Закон Республики Казахстан «Уголовный кодекс Республики Казахстан» : от 16.07.1997 г., № 167 / предисл. министра юстиции Республики Казахстан докт. юрид. наук, проф. И. И. Рогова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 466 с.

5. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с измен. и дополн. на 15 июля 2001 г.) / вступ. статья М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова, З. Х. Гулямова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 338 с.

6. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой ; пер. с лат. А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.

7. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. д-р юрид. наук, заслуж. деятель науки РФ, проф. Б. В. Волженкин ; пер. с англ. И. В. Мироновой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – 253 с.

8. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. – М. : Зерцало, 2000. – 208 с.

9. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. проф. Н. Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С. С. Беляев ; пер. на рус. яз. С. С. Беляева. –

СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 320 с.

10. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашов, д-р юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецова ; вступ. ст. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой ; пер. с польск. Д. А. Бариллович. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.

11. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 226 с.

12. Уголовный кодекс Швейцарии / пер. с нем. Серебренникова А. В. – М. : Зерцало, 2000. – 138 с.

13. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой и д-ра юрид. наук, проф. Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

14. Уголовный кодекс Аргентины / вступ. ст. д-ра юрид. наук, проф. Ю. А. Голика. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 240 с.

15. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. ст. д-ра юрид. наук, проф. Ю. Голика ; перевод с норвеж. А. В. Жмени. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 375 с.

Крайник Г. С. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та деяких інших країн щодо відповідальності за злочини проти безпеки виробництва / Г. С. Крайник // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 384–388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12kgcprbv.pdf>

Зроблено висновки щодо порівняння кримінального законодавства України та багатьох інших країн щодо відповідальності за злочини проти безпеки виробництва.

Крайник Г.С. Сравнительный анализ уголовного законодательства Украины и некоторых других стран относительно ответственности за преступления против безопасности производства

Сделаны выводы о сравнении уголовного законодательства Украины и многих других стран относительно ответственности за преступления против безопасности производства.

Krynik G.S. Comparative Analyze of the Criminal Legislation of Ukraine and Some Other Countries for Responsibility of Crimes against Safety of Manufacture

The conclusions on the comparison of the criminal legislation of Ukraine and other countries with respect to responsibility for crimes against the security of the production are made.